

Odin Wolffs klassikeroversættelser - særligt af Xenophon

Af Chr. Gorm Tortzen

Indledning

Jeg arbejder i disse år med at skabe et overblik over den danske oversættelseslitteratur fra de klassiske sprog og den oversætterkultur, den er et udtryk for. Denne artikel tager udgangspunkt i oversætteren Odin Wolff (1760-1830), fordi hans oversættervirksomhed inden for antikkulturen dels er ret omfangsrig, dels en eksponent for tidens oversætterkultur. I senere artikler vil jeg foretage tilsvarende dyk ned i det righoldige materiale fra 1600-tallet til nutiden, dels ved at undersøge en antik teksts danske historie, dels ved at se på de valg, som oversætterne bevidst eller ubevidst foretager både med hensyn til forfatter og værk, den danske sprogdragt, publiceringsform og målgruppe for oversættelsen.

Den danske oversættelseslitteratur voksede eksponentielt i årene omkring 1800. Det gælder oversættelser i al almindelighed og klassikeroversættelser i særdeleshed. Iflg. databasen <http://skandinaviske-oversaettelser.net> udkom der i årene 1730-1830 135 danske oversættelser af græske og latinske tekster fra antikken. Tallet er utvivlsomt for lavt sat, fordi databasen stort set kun medtager oversættelser, der udkom som selvstændige bøger, mens den meget rige underskov af tidsskriftoversættelser endnu ikke er registreret systematisk. Hertil kommer et ukendt antal oversættelser, der aldrig blev trykt og derfor er forsvundet eller i bedste fald er bevaret i manuskript.

Odin Wolff

Odin Wolff (1760-1830) blev født i København.¹ Hans far, Odin Henrik Wolff, havde været sekondløjtnant for de nordenfjeldske skiløbere, men var nu generallottoadministrator og udgav selv mindre digterværker. Odin Wolff blev student 1778 og tog filologisk eksamen i 1783. I de følgende år 'informerede [han] i flere af Hovedstadens Skoler i Sprog og var en dygtig Lærer, men et hidsigt Hoved', som det hedder i *Dansk Biografisk Leksikon*. I 1794

1. Grundlæggende er A. Jantzens artikel i *Dansk biografisk Leksikon* (1944) side 253-254.

indleverede han en disputats (*De temperie aëris*) til det filosofiske fakultet, men da den var ledsaget af nogle i fakultetets øjne fornærmende anmærkninger, blev disputetsen afvist. Wolff sendte den derefter til universitetet i Göttingen og fik den antaget dér. I *Bibliotheca Danica* opregnes godt en snes værker (læsebøger i tysk, fransk og latin, en fransk-dansk og en dansk-fransk ordbog, en biografisk-historisk ordbog i 11 bind, biografier over Griffenfeld og Vitus Bering - og et forslag til et nyt lotteri). Derudover udgav han sammen med ungdomsvennen, den senere hofbogtrykker Simon Poulsen fra juli 1786 ugeskriftet *Morgen-Posten*, der fra 1794 blev til månedsskriftet *Journal for Politik, Natur- og Menneske-Kundskab*, som han redigerede fra 1798 til 1829 i 144 bind. Her udkom nogle af de ovennævnte værker i første versioner. Samtidig var han en flittig oversætter af klassisk litteratur, som dels kom i *Journalen*, dels (og for størstepartens vedkommende i månedsskriftet *Iris* (fra 1791), der fra januar 1796 skiftede navn til *Iris og Hebe*. Dette tidsskrift blev også udgivet af Simon Poulsen, der desuden udgav en årlig *Nytaarsgave*, hvortil Wolff også ofte bidrog. Han blev titulær professor i 1811, indtrådte i 6. rangklasse nr. 13 i 1814 og var medlem af Det kgl. Norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem. Der findes et ikke særlig interessant og dårligt bevaret maleri af ham på Frederiksborgmuseet. Han blev begravet på Helliggejsts kirkegård, hvor hans gravsten nu er indmuret i kirkemuren.² Han giftede sig aldrig.

En Wolff-klassikerbibliografi

Det er symptomatisk for holdningen til oversat litteratur, at Ehrencron-Müllers *Forfatterleksikon for Danmark, Norge og Island indtil 1814* (København 1924ff) kun har en kortfattet reference til Th. E. Erslews *Almindeligt Forfatter-Lexikon for Kongeriget Danmark* (København 1843ff). Den ovenfor nævnte database anfører kun én titel for oversætteren Odin Wolff. Jeg har derfor prøvet at sammenstille en bibliografi over Wolffs klassikeroversættelser ordnet efter forfatter. Bibliografien er baseret på den i denne sammenhæng ganske uundværlige Christen Thaarup: *Fortegnelse paa danske Oversættelser af græske og latinske Skribenter* (Kjøbenhavn 1836), og alle referencer er gennemgået og konfereret

2. Se http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Helligaandskirken_Copenhagen_gravestone20_16.jpg

med *Bibliotheca Danica*. Ved en gennemgang af tidsskrifterne *Morgenposten* og *Iris og Hebe* dukkede der yderligere et par små poetiske oversættelser op, ligesom nogle referencer viste sig at være forkerte eller upræcise. Da tidsskrifterne ikke er indexeret, er det meget vanskeligt at gætte sig til fejllenhvisninger. Jeg anfører derfor, hvis Thaarups henvisning er forkert, i håbet om på et senere tidspunkt at kunne finde den rigtige henvisning. KLT betyder *Kiøbenhavns lærde Tidender*, et tidsskrift som bragte omtaler og/eller anmeldelser af bøger. Nogle af Wolffs værker er omtalt her. *Vers og Prosa* er et samleværk, som Wolff udgav i 1824 med et udvalg af de kortere oversatte tekster.

Jeg har ikke kunnet dy mig for undervejs at give et par prøver undervejs på Wolffs oversættelser af mindre digte, som jeg ellers ikke vil berøre.

Ælian

Ælianus, nogle af hans blandede Fortællinger. *Journal for Politik, Natur- og Menneske-Kundskab* 1803 3. kv. s. 12 [Denne oplysning er forkert, men jeg har ikke fundet den rigtige henvisning]. Trykt som bog 1805.

Marcus Aurelius

Aurelius Antoninus første Bog: *Iris og Hebe* 1805.2 s. 273. Anden Bog: *Minerva* 1786 s. 180.

Ausonius

Roserne: *Iris* 1792 s. 282 (= Poulsens *Nytaarsgave* 1800. *Morgenposten* 1787 s. 303, 311, 384 (= *Vers og Prosa* 1826).

Cæsar

C. Julius Cæsar *Mindes-Skrifter eller historiske Efterretninger om de galliske, borgerlige, afrikanske og spanske Krige*. Oversat fra det Latinske af Odin Wolff, Dr. 1804 KLT 1804 nr 33. Bogen er dediceret til kronprins Frederik, den senere Frederik VI:

'Deres Kongelige Høihed overrækkes her allerunderdanigst en Fordanskelse af Julius Cæsars Mindeskrifter, hvilke hidindtil have været at læse i alle Europas Sprog, kun ikke i vores. Heldigvis fremkommer nu Værket under Dem, naadigste Fyrste, hvis virksomme Indsigter i Krigsfaget, og udmærkede Ømhed over Fædrelandets Tungemaal, spaae det en mild Modtagelse. Allerunderdanigst Odin Wolff'

Horats

Oder

1.9: *Morgenposten nr. 15. 1786 s. 118.*

Lad ingen Chiromanticus
Leucon din Haand ransage
See ei i Kort og Kaffegrums
Hvad Hæld du har tilbage.

Og maae du ikke tænke slu
At ville udpunktere,
Om sidste Vinter raser nu,
Om Himlen Skienker flere.

Desværre! Ved hvert Aandedrag
De nidske Timer svinde,
Nyd derfor for den Dag i Dag,
Tro Aaret ingensinde.

1.11: *Vers og Prosa*, 2.3: *Morgenposten nr. 19 1786 side 152* + *Vers og Prosa*, 2.10: *Morgenposten 7 og 8 1786 s. 62* + *Vers og Prosa*. 4.7: *Morgenposten 1790* + *Vers og Prosa* 3.12: *Morgenposten nr. 19. 1786 side 152.*

Satirer

1.1: *Morgenposten* 35. 1787 s. 285-286. + *Vers og Prosa*.

Martial

Epigrammer

8.19, 9.6, 9.15, 10.8, 3.26, 3.58 *Morgenposten* 76 1791 side 605-608.

9.6: At De vil ægte From, er saare klogt Madam,

At han ei tager Dem, er ogsaa klogt af ham.

Petronius

Elegie til Haarene. Morgenposten 1791 s. 110

Trimalchions Fraadselaug. Frankenaus Sundheds- og Morskabs-Tidende nr. 36 Mai 1807 side 553-567.

Plutarch

Afhandling om Snakkesalighed eller Ordgyderi. Journal for Politik 1824. Også udgivet selvstændigt 1824.

Statius

Sylvæ 5.4 *Poulsens Nytaarsgave* 1800

Xenophon

*Xenophons Mindesværk om Cyri Ledingsfærd i Overasien og de ti tusinde Grækeres Tilbage-
getog. Oversat fra det Græske, med oplysende Anmærkninger af Odin Wolff, Dr.* 1800.
Prøver: 2.6 *Iris og Hebe* 1799 3. kv.[dette er ikke rigtigt]. Anmeldt af Jens Bloch i KLT 1800
s. 721-735, 737-742, 813-814 [W's svar], *Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab*
1805 2, s. 326. [et modsvar på Blochs anmeldelse i KLT 1801 + en supplerende anmeldelse af Schulz i *Intelligenzblatt der Allgemeinen Literaturzeitung* maj 1805. Selvanmeldelse i *Iris og Hebe* 1799 s. 288-90 '... Og dog er det blot en saadan nøiagtig Oversættelse, der erstatter Læseren Originalens Savn.'

Gjæstebudet: Iris og Hebe 1796.3 s. 305-354. KLT 1796 s. 715. Yderst kort omtale.

Om Huusholdningskunsten 1801. KLT 1801 s. 577-585.

Finantsprojekt Iris og Hebe 1802 s. 189. Særskilt trykt 1803 (vedhæftet i appendix til denne artikel)

Hiero Iris og Hebe 1805 2 kv. (vedhæftet i appendix til denne artikel)

Wolffs valg

Som det fremgår af bibliografien, er Wolff meget alsidig i sit valg af tekster til oversættelse - og man må ikke glemme, at han samtidig oversatte fra moderne sprog og skrev et utal af artikler om alt muligt. Der tegner sig dog et billede af to hovedspor i hans klassikeroversættelser: prøver på korte, enkeltstående digte og en fascination af Xenophon og Cæsar. De korte prøver var han ikke ene om. Tværtimod vrimler samtidens tidsskrifter med oversættelser af Horats (yndlingsforfatteren) og andre græske og romerske poeter, og der er ingen tvivl om, at oversætterne har opfattet dem som en måde at vise deres dannelse på, og til en vis grad også at vise deres evne til at udtrykke sig elegant på dansk. De to ovenstående digte af Horats og Martial er eksempler på dette - og også på, at Wolff i denne sammenhæng snarere gendigter end oversætter i strikte filologiske forstand. Der står eksempelvis ikke meget om kort og kaffegrums hos Horats!

Derimod er Wolffs arbejde med Xenophon og Cæsar et udtryk for en helt anden og dybtgående interesse for to oldtidsforfattere, hvis værker danskere efter hans mening burde have adgang til. Hele Cæsars forfatterskab bliver ved denne lejlighed oversat for første gang til dansk; det samme gælder sådan set for Xenophons, men Wolff havde dog haft flere forgængere: *Cyropædien* var oversat af Jacob Baden i 1766, *Agésilaios* af S. Hanefeld i 1767, *Sokratiske Mærkværdigheder* af præsten, den senere biskop Jens Bloch, *Sokrates' Forsvarstale* i et skoleprogram fra Aalborg af H. Gottschalck, mens Knud Lyne

Rahbek havde forsøgt sig med et enkelt kapitel (2.3) af *Den græske Historie i Minerva* 1800.1 side 129. Wolf oversatte mellem 1796 og 1805 resten.

Jeg vil i det følgende citere Wolffs fortaler til *Anabasis* og *Oikonomikos* in extenso, fordi han her meget tydeligt giver udtryk for sine tanker om oversættelsers funktion i samtiden, læserens udbytte af oversættelserne og oversætterens opgave som formidler. Wolff er meget verbos, men frem af hans mange ord dukker en person med stærke meninger om samtidens problemer, både internationalt og på hjemmefronten. Efter citaterne kommer et forsøg på at sammendrage nogle få hovedpunkter; derefter følger nogle bemærkninger om det ikke uvæsentlige spørgsmål om finansiering samt to prøver på Wolff som oversætter.

Anabasis

På titelbladet står:

Xenophons Mindesværk om Cyri Ledingsfærd i Overasien og de titusinde Grækeres Tilbage-
getog. Oversat fra det Græske med oplysende Anmærkninger af Odin Wolff, Dr. Kiøbenhavn 1800. Trykt paa Hofboghandler S. Poulsens Forlag hos I.F. Morthorstes Enke & Comp.

[III] Deres Høifyrstelige Durklaughtighed, Friderich Christian, Hertug til Schleswig-Holsteen-Augustenburg.

[IV] Til Dem, naadigste Herre, som indsigtfuld Skiønner af Lærdom og Videnskaber, overrækkes denne Fordanskelse af Cyri Anabasis Underdanigst af Odin Wolff.

[V] Forerindring.

Da jeg, for en tre Aar siden, foretog mig at giennemlæse de græske Prosaisater paa ny, et Studium jeg en Tidlang havde ladet hvile, tildrog *Cyri Anabasis* sig især min Opmærksomhed, og vakte det Haab hos mig, at dette Værk, der med det ypperligste Foredrag

forener en sielden Interesse, vilde blive velkommen i en god Fordanskelse. Jeg paatog mig altsaa, at oversætte det, og anvendte derpaa en Flid, som ved en kyndig Sammenligning med Originalen, nok vil skjønnes. Jeg søgte ikke allene at udtrykke min Forfatters Stiil tro, nøiagtig, og, saavidt begge Sprog tillod det, ordret; men jeg stræbte ydermere, at give Dansken Lethed, Velklang og Tonefald, og at undgaae ligelydende, og altsaa stødende Ord (en Feil, som yderst faa af vore Prosaister lægge Mærke til); kort, det var mit Sigte, at Værket skulde læses som Original, og være en Vinding for Modersmaalet; et Vilkaar, som aldrig bør forbigaaes ved Oversættelse fra de Gamle; thi det er kun ved saadanne Arbeider, at alle levende Sprog naae sin fuldkomne [VI] Uddannelse. - Jeg seer ret vel, at disse Yttringer vil skiærpe Dommene over mit Foretagende. Men Arbeidet har kostet mig saa megen Tid og Anspændelse, saa ofte gjort mig modløs, at jeg, i mine Tanker, skylder min Flid hiin Erklæring.

Af fremmede Oversættelser har jeg kiendt Hr. Professor Grillos tyske og Hr. Larchers franske; den første er feilfuld indtil det Utrolige; den anden overmaade god, men udtømmer ikke Originalen. Værket oversatte jeg efter Hr. Zeunes Udgave, og raadførte mig tillige med Leonclavius og andre Forgiængere. Anmærkningerne har jeg søgt at gjøre oplysende baade for Ustuderede, som ville gienemgaae Bogen alvorligen, og for Studerende, der maaske ville betiene sig af den til en Lettelse ved Sprogets Studium i Originalen. Indledningen og Xenophons Levnetsløb udarbeidede jeg, for at vække Læserens Opmærksomhed ved Værkets Oversyn i det Hele, og give ham et klart Begreb om Forfatterens Aand og Stilling i Livet. Oplysninger, som de Gamles Værker nok især trænge til.

Odin Wolff.

[VII] Indledning til den danske Oversættelse af Cyri Ledingsfærd.

Alle besieledede Væsner skulle, efter en føie Tids Nydelse, udslettes af Livet, og give Plads for stundende Slægter. Saaledes bød, saaledes magede Naturen det. Ja ikke nok, at den nedlagde Dødens og Fortærelsens Spire i alle organiserede Legemer, og derved saa sagtelig løsnede dem, Led for Led, fra Skabningernes store Kiæde; oftere lod den dem forsvinde ved pludselige, voldsomme, Ryk; den gav det ene Dyr Magt og Drift til at ødelægge det andet. Vi see Ørnen svinge sig op i Luften, og bortrive den moderlige Fugl, just som hun iler til sin Rede; og med hende gaaer et heelt Afkom fortabt. Tigern og Hyænen tørste ikkun efter Blodet af Dyr, som fredeligen nyde Jordens Grøde; selv paa Havets Dyb finder Rov og Mord sit evindelige Tilhold.

[VIII] Dog de glubende Dyr, disse forstyrrende Skabninger, være nok saa vældige. Mennesket er dem dog overlegen ved Snildhed, og ved den indplantede Evne, at anvende sankede og meddelte Erfaringer til sit Skierm. Enkelt og værgeløs maatte han vel bukke under for Rovdyrenes Magt, men væbnet og i Samfund forsvarer han sig ikke allene imod dem, men fordriver, ja udrydder dem fra de Egne, hvor han har opslaaet sin Bolig, og nu uden Medbeilere vil herske over Vildt og Hiorder, og fortære deres Fedme selv. Menneskets højere Aandsevner hæve ham altsaa over hine Natur-Indretninger, som afbryde de Umælendes Liv, og underkaste dem mægtigere Dyrs Vold og Efterstræbelser.

Dog, er vor Slægt end fritaget for, at følge den almindelige Ødelæggelseslov i Fælledskab med de lavere Skabninger, giennem mange Veie skyndte dog Naturen paa vor Udgang af Livet. De store physiske Forstyrrelser, Jordskiælv, Vandflod, der ramte alt Dødeligt, ville vi her ligesaa lidet kalde i Betragtning, som den Overlast, hvormed Mennesket nedbryder sin Levekraft før tiden, naar han, indlemmet i de slebne Statsamfund, maa tage sin Part i alle de Lidenskaber, Svækkelser og fordærvelige Grillenfængerier, der altid yppe sig ved en halvopnaaet Cultur, som vakler fra Overgangen fra forfinet Sandselyst til Tænksomheds og Sædernes fuldkomne Uddannelse.

Under alle [IX] disse Angreb forholder Mennesket sig passiv; moralsk Brøst, falske Fornuftslutninger og arvet Skrøbelighed lede ham, imod sin Ville, til Døden.

Men lader os agte paa, at Naturen indskiød i Mennesket et angerløs Hu til at antaste og dræbe sin Lige, og det ofte uden skikkelig Grund, uden Selvbevarelsens strenge Bydende; i den dyriske, raa, Tilstand blot ægget af Nid over sine Medbeileres legemlige Nydelser:

Multum ac turpe pecus, glandem atque cubilia propter

Ungvibus et pugnis, dein fustibus...

Pugnabant – ³ og siden, da Fornuftens videre Udvikling lærte ham, at træde sammen i Familieflokke og større Samfund, vaagnede hans Ærgierrighed, der ikkun søgte sin Tilfredsstillelse i Hoveren over Drab og Mandfald.

Dette er et sørgeligt Skilderie af Menneskets medfødte Sindelag; men, som mig synes, træffende; det er tegnet efter Kiendsgierninger, og grundet paa Historiens visse Sagn.

[X] Vi vilde engang vende Øiet hen til de nordamerikanske Folkefærd, som fornemmelig ved Europæernes første Ankomst did, nærmede sig mere til Naturens Stand, end nogen anden bekiendt Nation iblant den gamle og nye Verdens Beboere. Og hvorledes bade de sig ikke i sine Medbrødres Blod? Hvorledes hige de ikke efter, at myrde de Overvundne, hvis scalperte Isseskind, de bære, som Hæderstegn, og agte den høiest, som kan pryde sig med de fleste!

Og hvad er da vel Grunden til denne blødtørstige Splid imellem Frendefolk, imellem Mennesker eens i Sæder, under eet Himmelstrøg, imellem Mennesker, hvis Fornødenheder, ene lempede efter Naturens Krav, saa let lade sig tilfredsstille uden Tvist om en Plet Jordsmon, der skulle dyrkes ved Trællesved, eller om den Vildbane, der maatte indfredes med Giærder og Fodangler.

I mine Tanker hviler dette moralske Særsyn ene paa en medfødt Higen efter Kamp og Drab hvorved Alvæsenet vilde skynde det raa Menneske til, at udrydde sine Lige paa en Tid, da hans haarde og sorgfrie Levemaade forberedede ham en høi Alderdom, men derimod Savnet af alle de Kundskaber, som udfordres til, at dyrke Jorden, og forarbeide Metallerne, kort sagt, til at fremskaffe de Indretninger, som udkræves til en [X] større

3. Horat. Satyr. L. I. 3,100.

Menneskemængdes Underholdning paa en liden Landstrækning, endnu ikke tilstedende ham en overvættets Formerelse; jo mere hans Stilling og Hverv nærmede sig Dyrenes, jo mindre hans, endnu ligesom hendøsende, Aand hævede ham over Livets første Krav, des mere maatte han lystre Naturens store Oeconomie, og følge de Regler, hvorefter Alvæsenet fremvinker de dyriske Skabninger, og lader dem igien pludselig forsvinde.

Og føler end ikke selv den cultiverede unge Mand ligesom en Trang til at styrte sig ind i Vaabenbrag, naar hans Hu ægges enten til Krigsmusikkens raske Toner, eller ved Maleriet af mandige Gierninger. Vi vilde blot mindes vor store Evalds Vise: *Kong Christian stod ved høien Mast*, og Følelserne ved dens Sang. Skulde alt dette ikke gyldigen vidne om en Krigsdrift, der er os indplantet, og stedse ulmer i vor Barm?

Dog, det være langt fra, jeg vilde paastaae, at denne Drift skyndte os uopholdeligen til, at bekrige vore Mennesker, og at vi, som det glubende Dyr, maatte angribe alt Værgeløst, for at bierge Livet, og lædske os med Blod. Jo mere Aanden inden i os dyrkes, og oplyses, des større bliver vor Magt over de medfødte Drifter, des mere undsee vi os ved, at følge Dyriskheden blindt hen; da see vi Grunde for og imod [XII] og hælde til den Side, som byder os de fleste Fordele; vi vove ikke Livet for et Huskud, og lade os ikke lokke til Valpladsen af en forfængelig Anfører, der ene higer efter, at see sig besiunget og lovpriset, fordi han førte et Par hundrede Tusinde af sine Lige i Dødens Svælg, og forøgede sit Herredømme med en Strimmel Land, som yder hans medlevende Undersaattere intet Gavn, og vil blive et blodigt Tvistens Æble for deres Efterkommere. Endnu ere vi neppe stegne ud over Culturens spæde Barndom, men saadanne Idrætter vil for evig blive haanede og forskudte i alle de Verdens egne, hvor Opklaringen har begyndt at kaste sit Skin; med mindre den femrykkede Menneskeforstand skulde blive bandlyst paa ny, og de forige Aarhundreders Barbarie atter sprede sit Mørke over Jorderige.

Dette var altsaa et lidet Skridt fremad til bedre Dage og blidere Kaar for de tilstundende Slægter; en Vending i de store Verdensanliggender, som vi ene have Philosophien, vor Aands Dyrkelse, at takke for. Selv den christne Religion har ikke mægtet, at skierme Menneskene imod Krigens Landeplage; vel forkynder Jesu blide Moral ingensteds Ufredfærdighed og Ødelæggelse; men Mosis og Davids Skrifter synes derimod, altfor meget at sætte Priis paa Vaabendyst og Erobringer; hvilket nok des verre mere har opmuntret Kon-

gernes og Folkeforstandernes Krigshu end svæk- [XIII] ket den; især da disse store Mænd talede i Forsynets Navn, og med Velbehag skildrede Stridens Rædsler.

Dog Læseren studser nok over, at jeg ikke lægger Mærke til det sidste Decenniums blodige Revolutionskrige, der ei synes at tale for vore Dages Oplysning, eller at forevarsle de blide Udsigter, som jeg forhen yttrede Haab om. Men jeg troer, at min Sætning just lader sig bestyrke ved denne Kamp, der grunder sig paa Anledninger, hvortil Historien ikke kan opvise Mage, Anledninger, der ene kunde reise sig i et Tidsrum, da en Part af Menneskekiønnet dog var uddannet saavidt, at de kunde skielne hvad der var sand Oplysning, og hvad der var skadelig Formørkelse, hvad der var Fordomme, og hvad der var Erfaringssætninger, som kunde lægges til Grund for Samfundets Vel. Erobringskrige, Ærgierighedskrige og Religionskrige, der, som oftest, maatte tiene til Skiul for herskesyge Planer, Folkefærds Kamp om enkelte Tronfølgere, vil vore Efterkommere, til deres store Forundring, nok blot lære at kiende af Fortidens Annaler.

Dog langt fra at Europa kunde stikke Sværdet i Balgen, fordi den graa Alderdoms hævdede Vildfarelser saa sagtelig klares op. Saalænge Mennesket endnu ikke er oplyst, ikke opvant nok, til at lade sig nøie med de Fornødenheder, som eget Hiemsted og nær- [XIV] liggende Egne kunde yde, saalænge Overdaaden lokker ham til, at svæve om paa alle Verdens Have fra Pol til Pol, for at sammensanke et Gods, om hvis Undværlighed selv den, der skønner paa Livets Mag, ingen Tvivl bærer, kort, saalænge Handelen og dens Penge-Erhvervelser blive den store Spændefjer, som sætte baade Statssamfund og enkelt Mand i Bevægelse vil Krigen ikke høre op, og den vil blive des varigere og hidsigere, jo mere den grunder sig paa Egennyttens, og jo mere Mennesket indbilder sig, at stride for sit personlige Vel. Dog Storhandelens Fordærvelighed og Unødvendighed vil senere, oplyste, Efter-slægter føle i al sin Kraft, og med dens Undergang (der maaskee torde være nær, thi *mole ruit sua*) vilde den største Kilde til den menneskelige Elendighed svinde bort.

Den sidste men farligste Grundspire til Krig, og som ikke lader sig rykke op med Rode, førend Oplysningen har udbredt sig trindt om Jordkloden (en glad Forhaabning, der ikkun vil ansees for Grillefængerie af den, der ikke har lagt Mærke til, hvor hurtige Fremskridt Menneskeforstanden har giort i alle Kanter af Verden, siden Trykkeriets Opfindelse) er Overfald, ja maaskee Folkevandringer af raa eller mindre cultiverede Nationer. Med disse

maae da de dyrkede Verdensegne altid holde vaagent Øie, og være rustede til en uafværgelig Strid; og under de Vilkaar vilde Krigs- [XV] konsten blive ærværdig i Tænkerens Øine, og dens Dyrkere ansees, som opoffrede til det ædle Kald, at giærde om Oplysning og Folkelyksalighed.

Disse Betragtninger over Krigens Endemaal og Indvirkning paa vor Slægt lede os rigtigst til Granskning af et Værk, som skildrer os Mennesket i en haard Kamp mellem Livet og Døden, i en Forsvars- og Angrebs-Strid, der opvækker vor Deeltagelse saa meget mere, da det ikke er Vaabenbrag, som jevnlig forefalde mellem eens modne Folkefærd, men drabelige Gierninger, der vise os den dyrkede, oplyste Forstands Vælde over raa og vankundige Menneskeracer, hvad enten det giælder om Haandemagt eller kløgtige Anslag.

Vist nok kan man ikke prise Grunden til de ti tusinde Grækere Hentog imod Artaxerxes, der ikke havde opægget dem, men tvertimod beviist Lacedæmonierne, der udgjorde største Deel af Cyri Hær, et Slags Venskab og Tienester. Dog, man bliver tydeligen vaer i denne Ledings Historie, at det var disse Grækere saare ligegyldigt, for eller imod hvem de gik i Striden; den, som rigtigst og rundeligst betalede dem Maanedens Lønning, paa hans Parti stode de, og faldt fra, naar Sold og Bytte ikke svarede til deres Haab. Det forholdt sig i eet og alt med dem, som med vore Dages leiede Soldater; kun at de ikke vare overdragne til denne frem- [XVI] mede Krigstieneste af nogen Republik; det var en Samling Frivillige, som for at friste Lykken, og erhverve en Formue, havde ladet sig indskrive i forskellige Generalers Smaatroppe, hvilke Cyrus siden efterhaanden drog over til sin Hær under mange Løvter og Forvendinger. Og alligevel har dette Avanturier-Tog, om jeg maae kalde det saaledes, havt en uberegnelig Indflydelse paa Verdens-Omvæltningerne, paa Menneskets Erfarings-Cultur, paa Staters Fremreisning, Forfald og Dalen. Mere end nogensinde før lærte Grækerne, ved dette Tog, at føle den Overlegenhed, deres dyrkede Evner gave dem over de vantrevne og uoplyste Asiatere, hvis Millioners Vrimmel ikke, uagtet al Anspændelse, kunde faae Magt med en liden Hærskare af deres Landsmænd, som ydermere maatte kiæmpe sig frem giennem Luftens Uveir, Strømmenes Fart, og Fieldenes bratte Stier. Denne Erfaring maatte da næsten betage Grækerne al Frygt for en Oversvømmelse af Asiens Barbarer, hvis Stor-Monark nu allene kunde tilhævede sig lidt Vigtighed, ved at underkiøbe Grækenlands smaa Stater, og ophidse dem til indbyrdes

Feide. Dog dette var ikke de eneste Frugter af Xenophons seirfulde Hiemtog. Alexander den Store lært, og opmuntret, af hans Erfaringer traadte efter et halvt Seculums Forløb i de ti tusinde Grækernes Spoer, kastede, med en mægtigere Udrustning og større Forberedelser, den asiatiske Trone overende, og betryg- [XVII] gede derved de Dages lille oplyste Part af Verden imod den Formørkelse, hvormed et Overfald af barbariske Horder maaskee vilde have tilsløret Menneskeforstanden indtil vore Tider. Derfor priser ogsaa den skønnesomme Efterslægt hans Minde, og Historien kalder ham, med Føie, Alexander den Store.

Dette være da en lille Forklaring over den Indflydelse, som de ti tusindes Ledingsfærd maae have yttret paa Gangen i de store Verdensanliggender. Vi ville nu betragte Maleriet af disse kiekke Mænds Bedrifter, som Xenophon saa livagtigen har fremstillet for os i dette Værk, og overveie, hvad Gavn vi kunde høste af dets Studium.

Mange af Fortidens Drabeligste, ere hensiunkne i Forglemmelse; ikke nok, at deres Gierninger maatte savne den fortiente Lovpriisning, men Efterkommerne selv tabte Frugterne af deres Erfaringer, der nu ikke kunde lægges til Massen af Menneskekjønnets oplysende Kundskaber.

Omnes illacrymabiles

Urgentur, ignotiqve longe

*Nocte, carent qvia vate sacro*⁴

Xenophon har havt det Held, der kun faldt i faa [XVIII] Dødeliges Lod, baade at udøve stor Daad, og selv udbrede sit Hædersminde til de sildigere Slægter.

Digteren taler til Hiertet, opvækker taknemmelige Følelser for Menneskekjønnets Velgørere, og skynder den Værdige til, at træde i deres Fjed; Historieskriveren indlader sig nøiere i det Enkelte, han skildrer os ikke allene Mandens Handlinger, men Bevæggrundene, til dem; forklarer hvorfor de fik Fremme eller svigtede; viser os, hvorledes Helten redede sig ud af vanskelige Stillinger, af overhængende Farer, hvorledes han forstod, at virke paa den, ofte ustyrlige, Mængde, og lede den til Eftertanke ved Overtalelser, uden

4. Hor. Od. IV. 9,28.

despotisk Magt. Af et saadant Værk øser man gavnlig Menneskekundskab, det er de sande *Socraticæ Chartæ*, en Haandbog paa Livets Vei, hvis Raad aldrig glippe. Og af den Værd er Æmnet i dette Oldtidens Mesterstykke, *Xenophons Ledingsfærd*. Hovedsmanden vil her finde en Veiledning i Taktiken, som selv efter de kyndigste Krigsmænds Dom, ene kunde hæve Skriftet til et uundværligt og klassisk Værk; han vil her see Exempler paa, hvorledes Mandskabets Fornødenheder kan tilveiebringes uden Magaziner og uden de Beqvemmeligheder, som ellers pleie, at følge med de fremrykkende Hære; en Konst, som først Franskmændene i vore Dage have opfrisket paa ny. Og endnu et Vink, hvoraf den unge Befalingsmand, i mine Tanker, vilde [XIX] baade meget ved Skriftets Studium, det er Mønsteret paa den Ømhed, hvormed Xenophon sørger for Krigsfolkets Tarv, og erhverver sig deres Kierlighed, uden derfor at give tabet paa den Lystren, han nødvendigen maatte kræve af dem, ifald han skulde virke til deres Vel. I vore Dage trænger Officeren desuden, for at skaffe sig den nødvendige Anseelse, til mere Cultur end fordem, da han næsten blot behøvede et Mundsveir, for at iværksætte sine Befalinger; den menige Mand bliver heretter mere oplyst, nærmer sig saa lempelig til de dyrkede Grækernes Eftertænkksomhed, og da vil Overtalelse, Opmuntring og Forklaringer bringe ham sikkrere og hurtigere til det foresatte Maal, end blinde Bud. Vi see selv i vore Dage, hvorledes de franske Hærførere, ved Tilskrivelser eller Tale, underrette Armeen om alt, hvad der skal foretages i det Store, opmuntre Krigsfolket i mødige Stunder, og sætte Fyer i dem, hvor det gjælder. Det vil nok altsaa, mere end nogensinde før, blive Hovedsmandens Paaliggende, at kunne ordne sine Tanker, og udtrykke dem i Modersmaalet med Fynd og Korthed og god Virkning; og hertil afgiver Xenophons mandige og klare Stiil ham et kosteligt Mønster.

Ydermere faaer Værket en høi Grad af Interesse ved den vigtige Erfaring som det indskiærper os om Oplysningernes og den cultiverede Menneskeforstands overvættets store Virkekraft. Krudtet, hvis Blus, Skrald [XX] og Fjernskud udbrede en pludselig Redsel over Mennesker, der første Gang erfare dets Magt, lettede Cortez og Pizarro Seiersveien igiennem Amerikas store Folkeferd; men de ti tusinde Grækere havde ingen Bistand af denne skremmende Opfindelse. Spyd, Pile og Slynge, disse, man kunde næsten sige, Menneskenes medfødte Vaaben, vare tilfældes baade for dem og deres Angribere. De stødte endog paa stridbare Nationer, der vare væbnede med Hielm og Pantser, som de selv; men

deres ypperlige Krigsorden, deres Tactik, deres oplyste Forstand, som ledte dem til de tienligste Raad imod alle Farer og Vanheld, og gjorde dem skikkede til den, at fuldføre Generalernes Anordninger med den Kraft, som er Frugten af Overlæg; alle disse Virkninger af Culturen var det, som erstattede Grækerne hiint physiske Ødelæggelsesmiddel. End vor Tidsalder seer Beviis paa, hvorledes udvidet moralsk Følelse hos Krigsmanden, forenet med Snildhed og Færdighed i hans Konst, lettelig faaer Magt med de dundrende Krudt-Maskiner; ja ændser ikke engang deres Brug. Franskmændene have i senere Dage afgjort de vigtigste Feldtslag med Bajonetten, et Værge, der ikke engang er saa bekvemt som de Gamles Spyd eller Piker. Ogsaa torde maaskee i Tidens Længde Krudtets Brug tabe sig, og dets Kræfter blot blive anvendte ved Sprengninger eller Miners Anlæg. Denne physiske Opfindelse kunde da vel dele Skiebne med mange Konst-Phænomener, der [XXI] steg og faldt, næsten som Særsyn i Modernes Rige. Derimod vil Talernes, Digterens, Philosophens, med eet Ord Videnskabsdyrkerens udviklede Evner aldrig kunde høre op, eller standse, i sin Gang uden til Tab og Afbræk for Menneskeslægtens Vel. Det er ham, som skal skjærpe og hæve Aanden inden i os, hvorved vi ene blive skikkede til, at fremme vort eget og Samfundets Bedste, og finde Udveie, hvor den raa, sløvede, Forstand hildes i Snarer, eller famler raadvild i Mørke. Oeconomen, Landmanden, staldfore nok saa meget Qvæg, pløie, rydde nok saa meget Land op, høste den frodigste Grøde, og sige da: 'derpaa beroer Statens Vel, det tæller, hvad gavner derimod den Strimmel Poesie, det prosaiske Udkast, som hiin Digter eller Skribent sender ud i vore Journaler?' Hans Slutning bliver evindelig feil, han forstaaer ikke, at vurdere den videnskabelige Culturs gavnlige Indflydelse paa Sæder, Tænkemaade og Menneskesamfundet i det Hele. Og dog behøver han blot, at kaste et Øie hen til hine mindre oplyste Nationer, mærke paa, hvorledes Landmanden sukker under Trældommens Aag, og seer de frugtbare Agre, de herligste Græsgange udbrede sig for ham, uden Fryd. De Store og Vældige tillade ham neppe at spise sig mæt; for dem skal han henslide Livet, ja endog med Uskikkelighed opsamle Levningerne af sin egen Høst. Oplysningen har endnu ikke lært Jorddyrkeren, at sætte Priis paa sit Menneskeværd [XXII] eller skyndet de Mægtige til, at blues ved deres ubroderlige Fremfærd. End vort Fædreland viste den Eenfoldigste klare Prøver paa Oplysningens lykkeligste Virkninger, da vore Digtere og Skribentere strede for Bondens Menneskerettigheder, og qualte

Egennyttens hidsige Raab med Grunde og Overbeviisninger, Dadel og Satire. Disse uovervindelige Vaaben, selv der hvor blot Tænksomhedens første Dagskjær lader sig skimte. – Burde da ikke Jorddyrkeren taknemmeligen skønne paa Videnskabsmandens Hverv, hvis hældige Anspændelser dog betrygge ham nogen Lise i Livet, og frede om hans Sæd og Udkomme. Skulde en saadan Mand ikke være ham vigtigere end den, der endog lærte ham at høste to Fold mere, eller fede nok en Stud i sin Stald? Thi:

Qvo mihi fortunās, si non conceditur uti.

Med Erkientlighed bør vi da altsaa modtage ethvert Bidrag, der sigter til, at fremme almindelig Cultur og Kundskab om Mennesket, og som indgyder vor Forstand Kraft og Evne til, at lede os selv og andre snildelig giennem Livets Irveie og Gienvordigheder. Og i intet Værk vil man finde mere Anledning til Eftertankens Skiærpelse, til at indsanke sig Levets- og Klogskabs-Regler end i dette Xenophons Verdensspeil, hvor man seer den sande goddædige, socratiske, Philosophie bragt i Udøvelse, og under de vigtigste Omstændigheder, i de farligste Tilfælde, som nogensinde kan tilstøde et Samfund. Den som skulde mistvivle om Dyd [XXIII] Retskaffenhed, høimodig Opførsel, og ikkun ansee alt dette for et Klingklang, som underfundige Hoveder foregiøglede de lettroende Svarere, for at kunne besnære dem des mere trygt, han følge Xenophon her giennem alle de farlige Optrin, alle de voveligste Stillinger, hvor han maatte kiæmpe sig frem, og hans Forstand raade Bod paa eget og andres Vanheld; han bliver miskiendt, efterstræbt, begiegned med Haan; men viger aldrig en Odsbredde fra Menneskekiærlighedens, Retskaffenhedens, og den strenge Dyds Forskrivter; med en oplyst og philosophisk Aand lodder han sig lykkeligen giennem Livets Skiær, og ender omsider sine Dage i en hædret og rolig Alderdom. Misanthropen, siger jeg, lære her af Xenophon, at det ædleste Hiertes Følelser, den blideste, oprigtigste Vandel, naar den styres af Tænksomhed og Menneskekundskab, leder langt sikkrere til Held og Velgang, end Træringens [sic] mangehaande List og Paafund; og at den dydige Mand, foruden den Tilfredshed, som en rolig Samvittighed skienker, endog ofte høster sin Løn i de gode Følger, hans Gierninger selv yde ham.

Saaledes har jeg nu berørt de Fordele Krigsmanden og Videnskabsdyrkeren, i mine Tanker, kunde hente fra dette Værks Granskning. Men endnu faaer Bogen en ny Tillokkelse, betragtet som Reisebeskrivelse, og det som den eneste Alderdommen har at [XXIV] opvise af nogen Værdie. Menneskeforskeren møder her Gienstande nok for sin Pønsen i Maleriet af saa mange Folkefærds Sæder, Skikke og Aandskultur; den Naturkyndige vil her finde nøiagtige og sandrue Agtpaagivelser over Climaet, over Dyr- og Plante-Riget; idel gavnlige Fund til at forøge Massen af hans Kundskaber. Ja endog den blotte Romanlæser vil maaskee under Fortællingen af de mange sære, og interessante Begivenheder, hvormed dette Skrift udmærker sig, nyde et Moroe, han ikke havde ventet.

Herefter følger en biografi af Xenophon – og XXXVI en sammenligning med Frederik II og Franklin og en stillingtagen til forholdet til Platon XXXIX.

Oikonomikos

På titelbladet står:

Xenophon
om Huusholdningskonsten.
En Veilednings-Bog
for hver Mand, men især for Landboen
Fra den græske Original
med oplysende Anmerkninger for Ulærde
af
Odin Wolff
Doctor i Philosophien

*Qvam præclare laudatur Agricultura in eo Xenophontis libro, qui oeconomicus inscribitur
... hunc legite, qvæso studiosè. Cic. De Senectute*

Hvor herligen roses Agerdyrkningen, i det Skrift af Xenophon, som kaldes Huusholdningskonsten ... dette maae I endelig læse, mine Venner, med Opmærksomhed. Cicero om Alderdommen

Kiøbenhavn 1801

Paa Forfatterens Bekostning trykt hos S. Poulsen, boende i Farvegaden No. 20

[I]Oversætterens Indledning til Xenophons Huusholdningskonst.

Dette lille Værk har nu, en god Stund over to tusinde Aar, været mange tænkende Mænds Haandbog, deres troe Veileder i det huuslige Livs Sysler. Scipio Africanus⁵ havde altid Xenophons Huusholdningsbog i Hænderne; Cicero har beriget sit Modersmaal med en Oversættelse deraf;⁶ Virgil har laant de skiønneste Træk af den til sine Georgica;⁷ og i vort Aarhundrede har, iblandt mange andre de berømte Rollin særdeles anprist dens Læsning, ja ønsket, at den maatte blive en Elementar-Bog til Brug for den opvoxende Ungdom. Tillige er det den ældste Bog, der er levnet os i de [II] oeconomiske Videnskaber; thi Hesiodus⁸ kan, som Poet, der tillige blandede sit Lære-Digt med mange falske og overtroiske Iagttagelser, ikke komme i Betragtning, hvor det gjælder om sikker og stadig Undervisning. For de romerske Skribentere i dette Fag, Cato, Varro og Columella, har Brugen tient til Mønster; ja den sidste har optaget det meste af den i sit classiske Værk om Landvæsenet. Men hvad der, foruden alt dette forøger Skriftets Merkværdighed, og evindeligt vil gjøre det til en Grundvolds-Bog i Underviisningen, er den her foredragne Socratiske

5. En romersk General berømt af sine Seirvindinger i Afrika.

6. Hvoraf Tiden kun har levnet os nogle Blade tilbage.

7. Et Digt om Agerdyrkningen.

8. Den ældste græske Digter næst Homer, forfattede ligeledes et poetisk Værk om Agerdyrkningen.

Lære-Maade, pynteligen fremsat i Xenophons yndige og flydende Stiil. Og, blot fra dette Synspunct betragtet, troer jeg, at Bogen kunde anspriges til oplyste og duelige Land-Skolelæreres alvorlige Studium. Her ville de lære den tydeligste Maade, hvorpaa der lader sig catechisere for Ungdommen, ei allene i den christelige Moral, men endog i Regnekonsten, i de første Grunde af Naturkundskaberne; kort, i alt det, hvorom en vel opdraget Bonde-Almue bør have et, vist nok kort, men dog tydeligt, og til daglig Brug tien- [III] ligt Begreb; thi Xenophon giennemgaaer jo virkelig her, ikke en blot moralsk, men en videnskabelig, Materie. Socrates⁹ antog nemlig, at man, ved at lære en Ting, blot erindrede sig, hvad man vidste før, og dette kaldte han den adspørgende Underviisnings-Maade.¹⁰ Xenophon¹¹ har, i denne Lærebog, ladet den sam- [IV] talende Person, Ischomachus, betiene sig af hiin Underviisningsmaade, medens Socrates selv forestiller den vankundige Lærling, som vor Landmand efterhaanden udløkker Begreber og Kundskaber af, hvilke han allerede besad før, uden at vide af det. See det er den socratiske Underviisningsmaade bragt i Udøvelse; og den er practisk god, den eneste tienlige for unge Folk, der skal arbeide mere med Kroppen end med Hovedet (altsaa hverken har, eller bør have, Stunder til, at sidde hele Dagen over en Bog) og for hvilke Udenadslæren næsten altid er en sand Skjer-sild. Men disse vore Medbrødre, den hæderlige Bondealmue, maae dog have deres sunde Menneskeforstand ordnet rigtig, maae i det mindste have den vedligeholdt i den karske Tilstand, hvori de fik den af Naturens Haand. De raae Umælende maae følge sine Drifter blindt hen, kunne hverken stige i det Bedre, eller synke ned for de Vilkaar, hvori

9. Socrates var sin Tiids viseste og dydigste Mand; han anvendte Philosophien, eller den uddykede Menneskeforstand, paa Livets Anliggender, paa at forædle Menneskets Siel, Legeme, og udvortes Forfatning; isteden for at Philosopherne før hans Tid, for det meste havde givet sig af med spidsfindige Grublerier, som gavnede intet Menneske. Da nu Bogtrykkerkonsten ikke var til, og de skrevne Bøger altsaa kostbare og sielne at overkomme, lode de sig denne deres mundtelige Underviisning dyrt nok betale; den nøisomme Socrates underviste derimod i sine vigtige Formaae omsonst. Socrates's udførlige Levnetsløb læses i Doctor og Provst Blochs Oversættelse af de Socratiske Merkværdigheder.

10. See Pag. 102 i dette Skrift.

11. En af Alderdommens ædleste og meest fortiente Mænd, født omtrent halvfemtehundrede Aar før Christi Fødsel; han var en Discipel af Sokrates, og blev siden berømt som General; men den sildigste Efterslægt gavnede han især, ved at udbrede den socratiske Philosophie i sine, for hver Mand nyttige og ypper- [IV] lige Skrifter. Hans Levnetsløb kan læses udførlig foran min Oversættelse af Xenophons Ledingsfærd.

Skaberen har sat dem; derimod Menneskets fri, altid pønsende, Siel maae enten tage til i Fuldkommenheder, eller forvildes saaledes, ved Fordomme, Overtroe, alslags Vanart, Vrang- [V] villighed og Nedværdigelse, at Naturens ædleste Skabning bliver til et modbydeligt Slæbedyr, der hverken kan raade andre eller sig selv, uden Svøben over Hovedet. Det meest hierteskiærende Syn for hvem der føler ømt, og tænker rigtigt! Derfor maae Mennesket vækkes op, lære, at bruge sin Forstand, og anvende den til eget og andres Bedste. Man maae, foruden de Bevæggrunde til en retskaffen Vandel, som Religionens Lærdomme frembyde, idelig og idelig indskjærpe ham, at paa en ufornuftig og skarnagtig Handlemaade i Livet følger Gienvordighed og trange Kaar; medens Eftertænksomhed, Flid og ærlig, godlidende, Omgang i Verden, altid, naar Forsynet da ikke vil det anderledes, fører Held, daglig Brød, og (skulde alting glippe) en god Samvittighed, med sig. See det er, i faa Ord, Socrates' hele Philosophie; og kan selv den simpleste Mand ønske sig den tydeligere eller anvendeligere paa Livets Veie? Og Xenophon driver, fra Ende til anden, i denne lille Bog, paa disse Leveregler, ja gjør deres Brug saa indlysende for hver Mand, at jeg endog torde give en fornuftig Bonde eller Bondekone Skriftet i Hænderne, og det med den sikke forvisning, at et Par Søndagstimer, an- [VI] vendte paa dets Læsning, vilde gjøre deres Hoved lysere og deres Tænkemaade retskafnere, til Gavn baade for dem selv og andre. Her saae Manden, ligesom i et Speil, Vindskibeligheds og Strebsomheds gode Følger, fik et lyst Begreb om Nødvendigheden af Orden og Maadehold i alle hans Foretagender, ifald han vilde vente Guds Velsignelse paa Marken og Velstand inden Døre; lærte at omgaaes sit Tyende, som en god, men alvorlig, Huusfader, der ligesaa lidet vilde taale Ladhed og Vankundighed hos dem, som hos sig selv. Ja, hvilket levende og opmuntrende Exempel fremstilles her ikke for den gieve Undersaat, den hæderlige Landets Søn, der vil lade sig danne til, at vorde en velhavende, agtbar, Mand, hvis dyrkede Forstand har Evne, at give et godt Raad, hvor det behøves, og hvis Krop er rask og hærdet til, at gaae Fienden imøde, og forsvare Huus og Hiem. Og nu Madmoderen, hvad kunne ikke hun lære af Bogen? Xenophon skildrer yndigen alle hendes Pligter i den lille Forestilling: at hun skal være i sit Huus ligesom Biedronningen i sin Kube. Børnenes Pleie, Tilsyn med Tyendet, Sparsomhed, Paapasselighed i hver Vraa, Orden og Tarvelighed, Reen- [VII] hed, see alt dette er her opstilt for hende i et indsmigrende Mønster. – Lykkeligviis har baade Regie-

ringen, og enkelte hæderlige Mænd hos os, i de sidste Tider, anvendt megen Omhu paa at opdyrke Bondens Forstand, og forædle hans Sindelag. Skoleholder-Seminariet leverer jevnlig den dueelige og veloplærte Subjecter til Underviisningen paa Landet; enhver oplyst Præst søger at danne sin Menighed fra den spæde Alder; vore Biskopper, der have saa overvættens stor Indflydelse paa Almuens Frem- eller Tilbage-Gang i Forstandens Cultur, række ogsaa villigen Hænder til, at opløfte Vankundighedens tykke Sløer, og indføre en mere frugtbringende Læremaade i Skolerne paa Landet. Deres høiærværdigheder, Biskop Balle og Biskop Hansen, have, blot ved disse Bestræbelser, erhvervet sig en uforglemmelig Erkiendtlighed af de samtidige og stundende Slægter; den første af disse Hædersmænd har ogsaa en Gave til, at catechisere, som kommer den socratiske Læremaade nær, og som det var at ønske, alle Undervisere kunde tage Exempel af. Kommer nu til disse blide Udsigter Vornedskabets Ophævelse, hvormed der følger en friere Udvikling af de Siele-Evner, som hidtil laae forkuede af det [VIII] frygtsomme, døsiges, Trællesind, saa kan man, med Føie, vente sig en Bondestamme, der vil forædles fra Slægt til Slægt, og der, ingenlunde sieldent, vil faae en Landmand at fremvise, som vor Xenophons Ischomachus, der i denne Bog opstilles til Efterligning for enhver Jorddrot. – Det gamle Grækenlands Statsforfatning, hvad Landboerne angik, afveeg ellers ganske fra vores, i den Post, at deres Jorder bleve dyrkede af Slaver, som den Bemidlede købte sig, ligesom Planteren i Vestindien endnu køber sine sorte Medbrødre samfællig med de umælende Dyr. De fine og slebne Grækere havde endnu ikke, eller Egennyttens tillod dem ikke, at have, den Følelse for sine Medmennesker, at de skulde blues ved, at drive Kiøb og Salg med dem, som med andet Løsøre. Hine Tidens Krigsbrug, da alle de Fangne bleve giorte til Slaver, og solgte som Bytte, bidrog heller ikke lidet til denne Skiks Bevarelse. Under gode Herrer vare disse Slavers Vilkaar dog ikke saa ulidelige. Vi ville i nærværende Skrift see, at Ischomachus behandler sine Slaver, som en skikkelig Mand kan behandle sit leiede Tyende; hvorved han just bliver os et Mønster paa en snild og god Huusfader. – Mod Haand- [IX] værksstanden lader det som Xenophon begaaer en lille Uretfærdighed i dette Skrift; hvor han nemlig beskylder den for en yderlig Feighed, og nedsætter den ganske langt under Landboestanden. Dog dertil gav nok især de Dages Sæder ham Anledning, da Haandværkerne for det meste bleve drevne af Slaver, som arbejdede uden Lyst; og, forstaaer sig, et evigt, stillesiddende eller stillestaa-

ende, Slid inden lukte Døre, kan langt fra hverken give Sindet det Mod eller Kroppen den Styrke, som Færse og Arbejde ude i den fri Luft. Men alligevel bør den brave, nødvendige Haandværksmand være os ligesaa agtværdig som den brave Bonde; de trænge begge til hinanden, og der maatte blive vendt op og ned paa Samfundet, eller det sank tilbage til den vilde Natur-stand, ifald ethvert Menneske skulde forfærdige de Fornødenheder, han brugte til det daglige Liv. Skal Bonden ikke leve som et Dyr, saa trænger han ligesaa meget til Handelsmanden og Haandværkeren, som disse to trænge til ham.

Paa min Oversættelse af dette Værk har jeg anvendt al den Flid, som et af Alderdommens Mesterstykker kunde fordre, naar det skulde klædes i dansk Dragt; Læseren har ikke allene her, [X] hvad Xenophon har sagt, men ogsaa omtrent med de samme Ord, han har sagt det. Hvad Umage et saadant Arbejde koster, naar Dansken skal læses som Original, og Modersmaalet vinde, har jeg forhen, ved anden Leilighed, udladt mig om. Da mit Hoved-Ønske ved denne lille Bogs Fordanskelse har været, at den især maatte komme i Hænderne paa de mindre dyrkede Classer af Nationen, hvor den, i mine Tanker, vilde stifte en kienkelig Nytte, saa har jeg ikke, i Noter, anført, hvad forskellige Læsemaader, jeg hist og her kan have fulgt. Thi, saa nødvendig dette kan være, under andre Sigter, ansaae jeg det dog nesten for upasseligt her, hvor det lod sig befrygte, at de græske Bogstaver skulde skremme den mindre Oplyste fra, at tage fat paa en Bog, han ansaae for et lærd Værk, der ikke vedkom ham. I øvrigt haaber jeg, at den kyndige, græske, Philolog, som vil sammenholde min Oversættelse med Originalen, nok skal finde Steder, hvor jeg har kastet Lys i dem. Mine Anmærkninger stræbte jeg, at gjøre tydelige og indrette saaledes, at de skulde hielpe til Bogens nødvendige Forklaring.

Odin Wolff.

Sammenfatning

Wolff er ikke en mand af få ord, men der går en rød tråd gennem begge indledninger: oplysningstidens tro på, at menneskeheden gør fremskridt hen mod en humanisme, som før kun er kendt hos grækerne. Forsigtigt gør han opmærksom på kristendommens indflydelse, men afviser i virkeligheden dens civilisatoriske betydning, bl.a. med henvisning til

de grusomme krige, der er ført i religionens navn. Det er i den forbindelse interessant at se, hvor let han går hen over den kendsgerning, at *Anabasis* jo rent faktisk handler om nogle lejesoldater, der bestemt ikke lægger fingrene imellem og kun sjældent lever op til Wolffs humanistiske begreber. Men bogen handler ikke om dem, vil han indvende, men derimod om Xenophon. Både på det politiske plan, som optager ham i fortalen til *Anabasis* og på det pædagogiske, der er emnet for *Oikonomikos*, står grækerne og i særdeleshed Xenophons værk som et lysende eksempel for læseren, der vil blive moralsk bedre rustet af læsningen. I slutningen af *Anabasis*-indledningen (XXI-XXIII) opremser han alle dem, der kan have nytte af at læse bogen. Det er en endog meget sammensat skare med alt fra misantroper til romanlæsere, men det er indlysende, at Wolff tænker på en uddannet borgerstand (han forestiller sig åbenbart, at læseren umiddelbart forstår hans Horatscitatater), der af en eller anden grund ikke kan eller orker at læse den græske original. Anderledes i *Oikonomikos*, hvor læserskaren er landbobefolkningen - enten den forstandige bondekone, der efter landboreformerne nu selv kan læse, eller præsterne og de duelige landsbyskolelærere, som vil få inspiration til nye undervisningsformer gennem den sokratiske metode. Wolff virker her som i overvejelserne over det franske militær (Napoleon!) og bajonettens mulige sejr over krudtet noget naiv, men ingen kan beskyldte ham for at negligere den forpligtelse, han føler over for sine medborgere og deres dannelse. Xenophon er dannelsesidealet, og han kan med Wolff som pålidelig oversætter være med til at forme det nye Danmark. Blandt nutidens oversættere af klassisk litteratur er der vist ingen, som ville vove at skrive sådan.

I begyndelsen af fortalen til *Anabasis* gør Wolff sig nogle overvejelser over det danske sprog og siger ganske overraskende (i hvert fald for en nutidig læser), at oversættelseslitteraturen er vigtig for dannelsen af et smidigt og godt dansk sprog. Det var givetvis sandt i slutningen af 1700-tallet og en af grundene til, at samtidens digtere og skønånder forsøgte sig i uforpligtende oversættelser af et Horatsdigt eller to. Kun de mere standhaftige som Baden, Rahbek, Wolff og senere Meisling og Wilster tog kampen op med større værker.

Økonomi

Wolffs myreflid med tidsskrifter, skolebøger og 11-bindsværket gør det vanskeligt at forstå, hvordan han også har haft tid til at arbejde med de tidskrævende oversættelser af Xenophon og Cæsar. Og hvordan finansieredes projekterne? Vennen og studiekammeraten hofbogtrykker Simon Poulsen spiller formentlig en væsentlig rolle, som han gør det i de mange tidsskriftprojekter, men det er værd at bemærke, at *Anabasis* er dediceret til 'Deres Høifyrstelige Durklaughtighed, Friderich Christian, Hertug til Schleswig-Holsteen-Augustenburg,' altså den oplysningsbegeistrede Frederik Christian (1765-1814), der var svoger til Frederik VI og som virkede for en reform af latinskolerne og fik stor indflydelse på universitetspolitikken. *Oikonomikos* er derimod udtrykkeligt 'Paa Forfatterens Bekostning trykt hos S. Poulsen.' Et af tidens lærde selskaber, Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse, gav i 1804 økonomisk støtte til Cæsaroversættelsen, der er dediceret til selveste kronprinsen. Desværre fremgår det ikke, hvor meget Wolff fik udbetalt.¹²

To tekstprøver

Dette er ikke stedet her at foretage sammenlignende studier mellem forskellige tiders oversættelse af samme oldtidstekst. Derimod er hensigten med de to næste afsnit at give læseren et indtryk af Wolffs stil. Jeg har med valgt to tekstprøver, som læseren formentlig kender godt, og slutter med en kort vurdering af oversættelserne.

Anabasis 3. bog kap. 1

I Armeen var der en vis Athenienser ved Navn Xenophon, der hverken fulgte med som General, eller Captain eller Soldat; Proxenus, en gammel Giæstevæn af ham, havde ladet ham kalde til sig hiemmefra, med det Løfte, at forskaffe ham Cyri Venskab, hvoraf han selv, efter egne Ord, ventede sig større Fordele end af sit Fædreland.

12. Plesner, K.F.: *Det smagende Selskab. Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse 1759-1959*. Kbh. 1959. Se listen over tildelinger side 111-122.

Da Xenophon havde læst Brevet, raadførte han sig med Atheniensen Socrates om Reisen. Denne, som frygtede for, at det skulde blive regnet Xenophon til Brøde af Medborgerne, ifald han indlod sig i Forbindelse med Cyrus (thi det syntes som, at denne Fyrste med stor Hengivenhed havde hiulpet Lacedæmonierne i Krigen mod Athenienserne) raadede ham, at gaae til Delphi, og der forhøre Gudens Mening om denne Reise.

Xenophon forføiede sig til Delphi, og spurgte Apollo: til hvilken Gud han skulde offere, og henvende sine Bønner, for paa den hæderligste og fordeelagtigste Maade, at fuldføre den Reise, han havde isinde, og efter gieve Handlinger, komme velfaren hiem. Apollo svarede: han skulle offere til de Guder som det tilkom.

Efter Hiemkomsten fortalte han Socrates Oraclets Svar. Men denne dadlede ham, fordi han ikke heller havde spurgt, hvad der var ham tienligst, enten at reise, eller forblive i sit Fædreland; men at han derimod efter egen fattet Beslutning, at reise, havde forhørt om, hvorledes han skulle skille sig bedst derfra. Dog, da du nu engang har indrettet Spørgsmaalet saaledes - sagde han - bør du ogsaa opfylde Gudens Befaling.

Xenophon offrede da, efter Oraclets Svar, gik ombord, og traf Proxenus og Cyrus i Sardes, just som de stode i Begreb med, at marschere til Over-Asien. Han blev strax anbefalet til Cyrus. Proxenus bad ham indestændigen om, at blive, og Cyrus ikke mindre, med det Løvte, at han vilde sende ham tilbage, saasnart dette Tog var til Ende, hvilket han sagde, gik mod Pisiderne.

Saaledes lokket gjorde da Xenophon Toget med; dog var det ikke Proxenus, der skuffede ham, thi hverken han eller nogen anden af Grækerne, Clearch undtagen, vidste at denne Ledingsfærd gik paa Kongen. Først da de vare ankomne i Cilicien, merkede enhver, at Toget sigtede til ham. Endskiøndt nu de fleste frygtede for Veiens Længde, og vilde nødigen dertil, fulgte de dog med, af Agtelse for hinanden indbyrdes og for Cyrus. Iblandt dem var Xenophon den ene.

I den Qvide og Raadløshed, hvori man nu befandt sig, var Xenophon stedt i samme Bedrøvelse, som de andre, og kunde ikke sove. Men just som han blundede, saae han et Syn i Drømme. - Det forekom ham, som det tordnede, og en Lynstraale slog ned i hans Faders Huus, hvorpaa det strax stod i lys Lue. Forfærdet vaagnede han paa Øieblikket, og holdt dels sin Drøm for lykkelig (efterdi han i Gienvordighed og Fare havde seet et stort

Himmelskin komme fra Jupiter) men deels frygtede han ogsaa for (thi endskiøndt Drømmen kom fra den store Jupiter, syntes han dog, at Ilden lysnede rundt om), at han ikke skulde komme ud af den persiske Konges Stater, men allevegne blive indeklemmt af Nød og Trængsler.

Hvad det nu har paa sig, at see et saadant syn i Drømme, kan man erfare af de paafølgende Tildragelser; thi de indtraf snart.

Den første Tanke, som opkom hos ham, da han vaagnede, var: 'Hvi ligger jeg her? Natten skrider, og ved dagens Gry vil Fienderne vist nok gjøre Angreb. Falde vi i Kongens Hænder, hvad kan da holde os fri for, at see de gyseligste Optrin, døie de grusomste Piinsler, og døe en skiændig Død. Men hvorledes vi skal stille os til Væрге, er der imidlertid ingen, som føier Anstalt til, eller pønser paa; tvertimod ligge vi hen, som vi ret kunde hvile i Roe. Fra hvilken Stad venter jeg da vel en Anfører, til at fuldføre dette? Hvad Aar og Alder bier jeg paa? Thi jeg vil vist ikke blive ældre, ifald jeg i Dag overgiver mig til Fienderne.'

Herpaa staaer han op, og sammenkalder de Captainer, som havde tient under Proxenus. Da de vare samlede, holdt han denne Tale ...

Oikonomikos, begyndelsen af kapitel 7

Wolff har på egen hånd inddelt værket i bøger og kapitler med overskrifter.

Første Bog

Hustruens Forretninger

Forberedelse

Socrates. Ischomachus

Socrat. Hvoraf kommer det sig, kiere Ischomachus, at du, som ellers ikke pleier, at være ledig, giver dig saa gode Stunder i Dag? thi ellers seer jeg dig næsten altid i Forretninger, og du indfinder dig aldrig paa Torvet¹³ for at være ledig der.

Ischomach. Der skulde du heller ikke see mig nu, kiere Socrates, dersom jeg ikke havde lovet, at vente paa nogle fremmede Tilreisende¹⁴ her.

Socrat. Men naar nu ikke sligt tager din Tid hen, saa siig mig dog endelig, hvor holder du dig op, eller hvad forretter du da? Thi jeg gad inderlig gierne høre af dig, hvad du vel har giort, for at faae Navn af en smuk og god Mand; at du ikke sidder meget inden Døre, det viser dit Legems Udvortes.

Ischomachus smilede ad denne smukke og gode Mand, og svarede, saa vidt jeg kunne merke, med en fornøiet Mine: Jeg veed ikke, om nogle kalde mig saaledes, naar de nævne mit Navn for dig; men det er vist, at naar de opfordre mig til Galeiernes Udrustning eller Festers Høitideligholdelse,¹⁵ saa spørger ingen om den smukke og gode Mand, men de kalde mig slet og ret, efter mit Stammenavn, Ischomachus. Hvad det andet Spørgsmaal angaaer, kiere Socrates, da holder jeg mig ikke meget op inden Døre; thi Husets Sager kan min Kone bestyre selv, saa godt som nogen.

Første Capitel.

Hustruen maae dannes af sin Mand.

Socrat. Men det gad jeg ogsaa vide af dig, om du selv har dannet din Hustru til den Fuldkommenhed, eller om hun allerede var øvet og kyndig i de huuslige Pligter, da du fik hende fra Forældrene.

13. Torvet tiente, hos de Gamle, ikke allene til Vare-Salg, men ogsaa til Tingsted, til Forsamlingsplads, naar man holdt taler til Folket, og var tillige at ansee som et slags Børs, hvor Mændene kam sammen for at tale om sine anliggender.

14. Disse vare egentlig, hvad de Gamle kaldte Giæsteverner; de stode i den nøieste forbindelse med sine Værter, som paa det omhyggeligste maatte sørge for deres Vel og Beqvemmeligheder. Paa en Tid da man endnu savnede offentlige Herbergsgaarde, var et saadant, fraværende stiftet, indbyrdes Venskab af største Vigtighed og Nytte.

15. See Anmerk. Pag. 10 [om trierarker og liturgier].

Ischomach. Hvad skulde hun vel forstaae, da jeg fik hende; hun var neppe femten Aar,¹⁶ da hun kom til mit Huus, og før den tid havde hun levet under et strengt Opsyn, hvor der blev sørget for, hun skulde komme til, at see, høre og spørge, saa lidet som muligt. Thi det vil du dog ikke agte stort, om hun blot forstod, at tage Ulden frem, forfærdige et Klædemonstykke, og dele Spind ud til Pigerne. Men hvad Tarvelighed i Mad og Drikke angaaer, da var hun vel optugtet; hvilket, i mine Tanker, er den vigtigste Tilværelse baade for Mand og Qvinde.

Socrat. Men har du da for Resten selv, kiere Ischomachus, givet din Kone Underviisning i Husets fuldkomne Bestyrelse?

Ischomach. Ja, men dog ikke førend jeg havde offret, og bønfoldet om, at jeg maatte lære hende, og hun fatte, hvad der var tienligt for os begge.

Socrat. Offrede da ikke ogsaa din Kone med dig, og bad om det samme?

Ischomach. Jo det gjorde hun; og krævede Guderne til vidne paa, at hun skulde opføre sig efter Pligt. Ogsaa var det øiensynligt nok, at hun ikke vilde slaae i Glemmebogen, hvad jeg havde lært hende.

Andet Capitel.

Ægtestandens Formaal.

Socrat. Ved Guderne! fortæl mig da engang, hvad du lærte hende allerførst; thi sligt hører jeg langt heller, end om du vilde beskrive mig de prægtigste Bryde-Kampe eller Hesteløb.¹⁷

Ischomach. Hvad skal jeg vel fortælle derom? kiere Socrates. Da hun var bleven lidt vant til mig, og hendes Blyhed havde tabt sig saa vidt, at vi kunde tale sammen, forelagde jeg hende omtrent følgende Spørgsmaal: Siig mig engang, Kone, har du nogensinde tænkt paa, at hvad Aarsag jeg har taget dig, og dine Forældre givet dig til mig? thi at der ikke var Mangel paa dem, vi kunde sove hos, det veed jeg, du indseer klart nok; men da jeg gik paa Raad med mig selv, hvem vi helst skulde tage til Medhielper i Husets Bestyrelse og Bør-

16. I de varmere Lande giftes Fruentimmerne tidligere end hos os.

17. Offentlige Forlystelser.

nenes Røgt, da udkaarede jeg dig, og dine Forældre lode, som det synes, efter bedste Overlæg, Valget falde paa mig. Dersom nu Gud nogensinde giver os Børn, da ville vi gaae paa Raad med hinanden, hvorledes vi kunne opdrage dem bedst; thi det er vor Fordeel paa begge Sider, at erholde de bedste Alderdoms-Støttestave i dem. Dette vort Huus og Gods have vi nu i Fællesskab; thi jeg har fremlagt al min Formue til fælleds Brug, og hvad du bragte ind, eie vi jo ogsaa samfællig! Vi bør altsaa ikke udregne, hvem af os der har giort det største Indskud i Summa, men derimod lægge nøie Mærke til, at den af os, som er den stræbsomste Medhielper, bringer mest ind. Herpaa svarede min Kone: Hvori kan jeg da være dig til Hielp? hvad Evne har jeg vel dertil? alting beroer jo paa dig; min Moder sagde, det var kun mit Paalæggende, at være tarvelig.

Ischomach. Deri har du høiligen Ret Kone; min Fader har lært mig det samme. Men det er just en tarvelig Mands og Qvindes Pligt, at mage det saaledes, at det, de allerede eie, bliver godt bestyret, og at dertil erhverves, paa en god og retfærdig Maade, saa meget som muligt.

Konen. Hvorledes troer du da, jeg skal bære mig ad, for at forøge vor Eiendom samfællig med dig?

Ischomach. Blot du stræber, paa bedste Maade at udføre det, som Guderne have givet dig evne, og Loven sit Samtykke, til.

Konen. Og hvad kan vel det være?

Ischomach. Jeg troer ikke endda, det er ubetydeligt, med mindre Viseren i Biekuben har faaet en saare ubetydelig Post.

Tredie Capitel.

Fortsættelse af det Foregaaende. Ægteskabets Roes. Naturens Viisdom.

Ischomach. I mine Tanker, kiere Kone, have Guderne meget viselig sammenføiet dette Par, som kaldes Mand og Qvinde, paa det de skulde være hinanden til indbyrdes Gavn og Bistand. Thi først er det deres Bestemmelse at avle Børn; Menneskeslægten gik ellers under; dernæst faae Menneskene, ved denne Forening, Leilighed til, at skaffe sig Støtter i Alderdommen. Vor Levemaade kan desuden ikke, som Dyrenes, bestaae under fri Luft,

men trænger til Huuslye. De Mennesker, som derfor ville have noget, at bringe til Huus, maae holde Folk, som kan forrette Gierningerne under aaben Himmel; thi Pløining, Saaning, Planten, og Qvægets Tilsyn, er altsammen Arbeide, som maae foretages i fri Luft; og ved disse sysler bringes egentlig Livets Fornødenheder tilveie. Naar nu alt dette er ført i Huus, saa behøves der ogsaa Folk til, at tage vaere derpaa, og passe den Gierning, som maae forrettes under Tag; dertil hører især de spæde Børns Røgt og Pleie. Fødens Tilberedelse af Frugterne kræver ogsaa Huus; Uldens Forarbeidelse til Klæder ligeledes. Da nu disse to Forretninger, uden og inden Døre, baade fordre Arbeide og Tilsyn, saa har Gud ogsaa strax maget det saaledes i Naturen, at Qvinden er oplagt til Husets Røgt og Sysse, og Manden til hvad, der skal foretages under aaben Himmel. Thi Mandens Krop og Siel erholdt af Naturen evne til, at udstaae Kulde, Hede, Reiser, og Orlog; derfor bleve Gierningerne uden Huset ham overdragne. Da Qvinden derimod fik et Legeme, som var mindre skikket til at dette, er det klart nok, at Forsynet har anvist Husets Bestyrelse til hende. De smaa Børns Opfostring er tillige bleven Qvinden paalagt af Naturen, som derfor ogsaa har meddelt hende mere Kierlighed til det spæde Afkom end Manden. Da Konen maae tage vaere paa, hvad der bliver bragt til Huus, og Guddommen vidste, at Frygttagtighed ikke er slem, hvor man skal være aarvaagen, blev Qvinden ogsaa af Naturen frygtsommere end Manden. Da det derimod er Manden, som skal afbøde den Overlast, man kan tilføie ham paa sine Veie, saa blev der ham ogsaa mere Dristighed tildeel. Men med Indtægter og Udgifter skulde de begge have at bestille; derfor jevndeelte Naturen ogsaa Hukommelse og Omtæknings-Evne imellem dem, saa man har ondt ved at skielne, hvem af begge Kiøn der overgaaer hinanden heri. Ogsaa den Gave, at være nøisomme og beherske sig selv, skienkede Forsynet dem i lige Grad, og stillede det i deres Magt, at den gjæveste af dem, være sig Manden eller Hustruen, maatte nyde dette Gode i større Fuldkommenhed. Men fordi Naturen ikke har nedlagt eens Evner hos dem begge, trænge de des mere til hinanden; og derved bliver den ægteskabelige Forening dem just gavnligere, da den ene kan erstatte, hvad den anden lider Savn paa.

Oversættelsesvurdering

Enhver oversættelse skal vurderes på egne præmisser: i hvilken udstrækning gengiver den originalens ord, hvordan er dens egen sprogdragt, hvor store hensyn har oversætteren taget til læseren, hvordan er teksten introduceret - og en i virkeligheden uendelig række andre spørgsmål.

I Wolffs tilfælde synes svaret at være ret enkelt. Han oversætter i sin tids tradition: en både syntaktisk og leksikalt meget tekstnær oversættelse, der leder tanken hen på samtidens (og eftertidens) mundtlige og skriftlige oversættelser i skolen. Hertil kommer den gennemførte latinisering af navnene (Socrates, Ischomachus, Cyrus, Jupiter), som virker pudsigt på os, men som var helt almindelig langt op i 1800-tallet og jo stadig praktiseres på engelsk. Den nuværende transskriptionspraksis er helt klart hentet fra den tyske.

Wolffs sprog er dog ikke helt så stivbenet, som nogle af samtidens oversættere ellers praktiserer det, og især i *Oikonomikos* lader han sine personer træde ud af det allermest knortede versionssprog, som ellers har levet i bedste velgående helt op til nutiden. På den anden side er det klart fra indledningernes omtale af overvejelserne vedrørende sprogetonen, at han selv opfatter disse oversættelser som meget læservenlige. At de fleste i nutiden er grundlæggende uenige med ham, er en anden sag.

Der er i begge tekstprøver et udtalt forsøg på at nærme tekstens realier til ting og begreber, som samtidens læser kan identificere sig med: I *Anabasis* er der generaler, kaptejner og galejer, i *Oikonomikos* er der (tjeneste)piger, og Xenophons vekslen mellem 'guder' og 'gud' kommenteres ikke. Igen ville en nutidig oversætter nok have valgt anderledes, men med Wolffs udtalte ønske om at gøre sin Xenophon så letbegribelig som mulig, er valget forståeligt. Hans noteapparat viser den samme tendens.

Appendix

En ny og meget kærkommen service på Det kongelige Bibliotek har gjort, at mindre tekster nu leveres som pdf-filer til lånere, der bestiller dem. Jeg har derfor som appendix til denne artikel fået fremstillet to pdf-filer af Wolffs oversættelse af Xenophons to mindre tekster *Hieron* og *Indtægtskilder*. Her vil læseren genfinde de karakteristiske træk, som jeg har nævnt ovenfor.

<http://www.kb.dk/e-mat/dod/130020333813.pdf> = Xenophons Hiero eller Samtale om Magtsherredømmet

<http://www.kb.dk/e-mat/dod/130020333414.pdf> = Xenophons Finanz-Projekt, eller Midler til at forøge Athenens Indkomster